

variables

La vessant cívica de la culpa

vista prèvia >

Socialment tenim après que la culpa és una emoció negativa, que et fa sentir malament sense reparar el mal causat. La culpa, però, pot tenir altres versions. Pot ser un element de canvi social si, des d'una visió política, se la fa servir per reparar, empatitzar i participar d'un nosaltres com a societat. L'anàlisi a partir de la participació política, el fet religiós i altres variables ens permet detallar com es pot reinterpretar aquesta emoció i fer-la útil per a la societat.

Carol Galais

Professora titular al Departament de Ciència Política i Dret Públic de la UAB

@carolgalais

Durant segles, la culpa ha estat present a la cultura com a motor de la tensió entre desig i deure. Tanmateix, en la cultura contemporània gairebé ha desaparegut o bé s'associa a tot tipus d'efectes indesitjables i regressius. En aquest text s'ofereixen arguments per a rehabilitar la culpa com a element de la cultura cívica, acompanyats de dades de l'enquesta Euroopinions, coordinada per GESIS i Kantar i realitzada el 2019 amb mostres representatives per a Alemanya, Dinamarca, l'Estat espanyol i Hongria.¹

La proscripció moderna de la culpa

No existeix cap *monstre de colors* amb el color «culpa»,² tot i que la sèrie d'àlbums infantils d'Anna Llenas

---

1 L'enquesta —més concretament, la cinquena onada de l'estudi EUROPINIONS, realitzada l'abril de 2019— preguntava si la persona es sentiria culpable en cas de no votar en unes eleccions, amb una escala d'1 —totalment en desacord— a 7 —totalment d'acord—; s'ha considerat que els valors superiors a 4 indiquen presència de culpa. Certament, la culpa vinculada al vot és només un petit aspecte d'aquesta emoció, però és l'única formulació disponible en un qüestionari orientat al comportament polític i permet posar la culpa en relació amb actituds, normes i pràctiques de ciutadania.

2 Llibre infantil que permet fer als infants una primera aproximació a les emocions, que identifiquen a partir de la història del monstre i la seva amiga Nuna.

representa emocions tan complexes com la tristesa o la calma. Passa alguna cosa similar al film de Pixar *Inside Out* [*Del revés*]: a la seva segona entrega s'hi incorporen l'Ansietat, la Vergonya i l'Enveja com a noves emocions de l'adolescent Riley, però de la Culpa, ni rastre. El missatge implícit és clar: sentir-se culpable resulta nociu, limitador, gairebé aberrant. El terme s'associa a repressió, paràlisi i a un llegat moral que posa l'accent en el pecat i el càstig. A la pedagogia i al discurs públic, la culpa sovint es presenta preferiblement com a «responsabilitat», un concepte més amable i racional. Certament, ambdues idees comparteixen la seva relació amb el deure; però la responsabilitat opera abans de l'acció, i la culpa, després.

L'associació entre culpa i control social —així com altres nocions negatives— té un origen religiós i arrels profundes, sobretot a l'Estat espanyol. El nacionalcatolicisme franquista va convertir la culpa en eina de submissió, va envoltar l'individu —especialment, les dones—³

---

3 FERNÁNDEZ, «Puras e impuras. Modelos de feminidad nacionalcatólicos en torno a las violencias

en una xarxa d'obligacions, vigilància i càstigs. Sentir-se culpable no era una reacció íntima, sinó una obligació institucionalitzada: el dolor i la penitència s'associaven a la redempció i la puresa moral. Aquest vincle entre culpa, control i sofriment va perviure fins i tot després del règim, i va impregnar la memòria col·lectiva. Amb la democràcia, rebutjar aquesta herència va esdevenir un acte d'alliberament. La nova cultura política va exaltar l'autonomia, el desig i la creativitat, i va ometre les emocions lligades al deure o al sacrifici.

La naturalesa de la culpa

Però, què vam exorcitzar en expulsar la culpa de l'imaginari polític i públic? Què és, exactament, la culpa? Segons la psicologia política i social i la neurociència afectiva, la culpa és, abans que res, una emoció: una reacció complexa que combina experiència subjectiva, resposta corporal i conducta, vinculada a un desencadenant concret.⁴ A diferència

---

sexuadas en posguerra».

4 MARCUS, «The psychology of emotion and politics»; MARCUS; MACKUEN, «Measuring mood in the

La culpa és una emoció negativa, moderadament activadora i de baix domini, centrada en els propis actes

dels estats d'ànim, les emocions són respostes breus però decisives per a l'acció.⁵ La recerca classifica les emocions segons tres dimensions:⁶ valència —positiva o negativa—, activació —alta o baixa intensitat— i domini o control —sensació d'agència. La por i la tristesa tenen valència negativa i baix domini; la ràbia, en canvi, és negativa però activa i mobilitzadora. En aquesta taxonomia, la culpa ocupa el quadrant negatiu, amb un grau d'activació mitjà i escàs control percebut. Comparteix amb la tristesa el malestar que genera, però és més intensa, i s'assembla a la vergonya en la impotència que provoca. Es diferencia d'aquesta última emoció, però, en què centra l'atenció en l'acte —«he fet quelcom dolent»— i no en el jo —«soc dolent»— cosa que en permet la reparació.⁷ En resum, la culpa és una emoció negativa, moderadament activadora i de

baix domini,⁸ centrada en els propis actes.

Segons el psicòleg estatunidenc especialista en emocions Robert Plutchik,⁹ la culpa forma part de l'esfera moral, essencial per a l'autoregulació ètica, tot i ser desagradable. Igual que la vergonya¹⁰ o la ira,¹¹ s'associa a la transgressió d'una norma amb conseqüències negatives. La neurociència mostra que la seva absència es relaciona amb dèficits empàtics: el sentiment de culpa depèn del bon funcionament del còrtex prefrontal i la seva interacció amb l'amígdala, àrees implicades en el judici moral i l'empatia.¹² Quan aquestes zones fallen —com en individus amb trets psicopàtics— disminueix les reac-

cions empàtiques i augmenten els judicis utilitaristes.¹³

En el desenvolupament moral, la culpa es considera una emoció sofisticada. Segons el psicòleg i filòsof estatunidenc Lawrence Kohlberg,¹⁴ sentir culpa per vulnerar principis ètics és un signe de maduresa moral i autonomia: implica actuar segons la pròpia consciència, fins i tot sense sancions externes. Aquesta perspectiva evolutiva s'aplica també a les societats. El pas històric de les cultures de la vergonya a les cultures de la culpa, tal com van descriure l'antropòloga estatunidenca Ruth Benedict¹⁵ i el filòleg irlandès E. R. Dodds,¹⁶ representa un avenç: així, la culpa no seria tant un residu reaccionari com un mecanisme emancipador. En les cultures de la vergonya, el control social depèn del judici extern i de la por a l'escarni; en

---

1995 NES pilot study. Report to the national election studies board based on the 1995».

5 KEMPER, *A social interactional theory of emotions*; SCHERER, «Appraisal considered as a process of multilevel sequential checking».

6 MEHRABIAN; RUSSELL, «The three dimensions of emotional reaction».

7 TANGNEY; DEARING, *Shame and Guilt*.

8 RUSSELL; MEHRABIAN, «Evidence for a three-factor theory of emotions»; MEHRABIAN, «Pleasure-arousal-dominance: A general framework for describing and measuring individual differences in temperament».

9 PLUTCHIK, «The nature of emotions: Human emotions have deep evolutionary roots, a fact that may explain their complexity and provide tools for clinical practice».

10 DECETY; COWELL, «The complex relation between morality and empathy».

11 LOMAS, «Anger as a moral emotion: A "bird's eye" systematic review».

12 SOBHANI; BECHARA, «A somatic marker perspective of immoral and corrupt behavior».

13 KOENIGS (et al.), «Damage to the prefrontal cortex increases utilitarian moral judgements»; DECETY (et al.), «Brain response to empathy-eliciting scenarios involving pain in incarcerated individuals with psychopathy».

14 KOHLBERG, *Essays on moral development. Vol. 2: The psychology of moral development*.

15 BENEDICT, *The chrysanthemum and the sword: Patterns of Japanese culture*.

16 DODDS, *The greeks and the irrational*.

La tendència a sentir culpa per no votar és més elevada a Dinamarca i Alemanya que a l'Estat espanyol o Hongria

les de la culpa, la regulació moral s'interioritza.

Per a copsar la relació entre cultura política i culpa, podem observar quin és el percentatge de persones que a l'enquesta Euroinions va declarar sentir culpa si no va a votar a les eleccions en cadascun dels estats participants a l'estudi. La cultura política és el conjunt d'orientacions envers el sistema polític i que sostenen o no la seva legitimitat.¹⁷ La cultura política participativa es caracteritza per la responsabilitat cívica dels ciutadans. Per això, el vot —i la seva absència— en constitueix un indicador elemental, ja que suposa el grau mínim d'implicació en la selecció de governants i en la reproducció de la comunitat política.

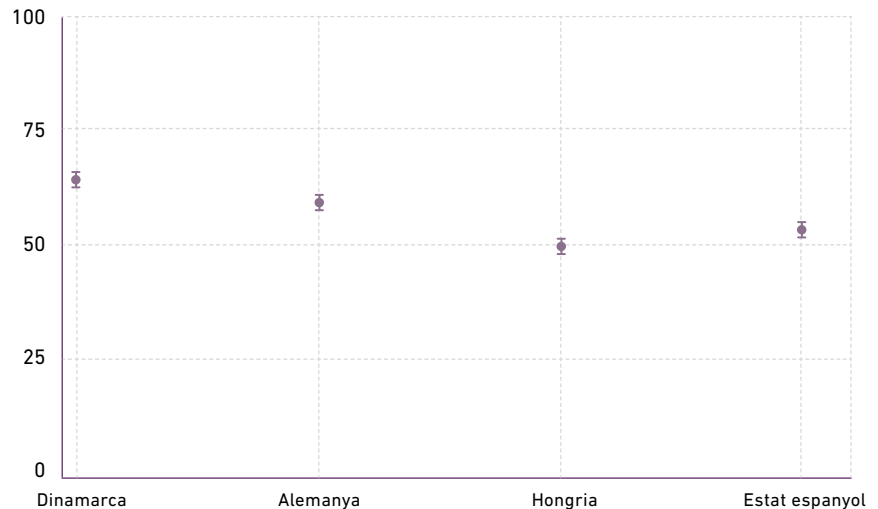
La tendència a sentir culpa per no votar és més elevada a Dinamarca i Alemanya que a l'Estat espanyol o Hongria. Aquest patró podria estar relacionat amb la tradició democràtica de cada país: les democràcies més antigues i esta-

bles —com Dinamarca i Alemanya Occidental— haurien internalitzat més intensament el vot com un deure cívic. Les dades també suggereixen que les societats amb major pes del catolicisme —com Hongria i l'Estat espanyol— podri-

en haver desenvolupat una moral menys centrada en les obligacions cíviques col·lectives. Tot plegat indicaria que el sentiment de culpa —en aquest cas, recordem, per abstenció electoral— no depèn només de preferències individuals,

Gràfic 1

Proporció de ciutadans que senten culpa si s'abstenen en unes eleccions (%)

Font: Estudi Euroinions 2019.

Nota: Els intervals de confiança d'aquest gràfic i de la resta es presenten al 84% en lloc del 95% habitual, atès que l'objectiu no és contrastar cada estimació contra el valor nul (efecte zero), sinó facilitar la visualització de diferències significatives entre grups.

17 ALMOND; VERBA, *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*.

L'Antic Testament respon a una lògica de vergonya col·lectiva, mentre que el Nou Testament i la teologia cristiana posterior desplacen el centre cap a la culpa individual

sinó també d'un context històric i cultural que dona forma a les normes de ciutadania.

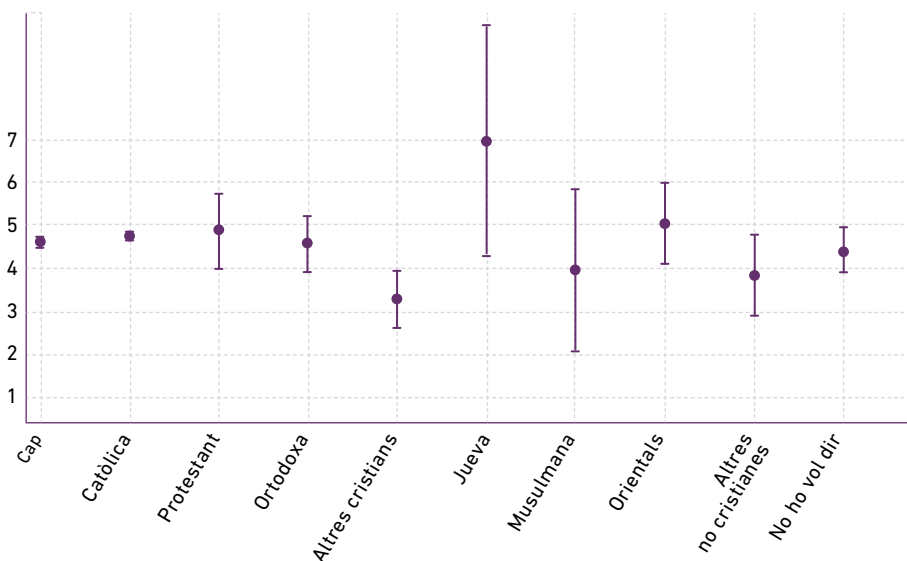
Culpa, religió i ideologia

Aquestes diferències i similituds matisen la vinculació exclusiva de la culpa amb la tradició judeocristiana. En realitat, l'Antic Testament respon a una lògica de vergonya col·lectiva, mentre que el Nou Testament i la teologia cristiana posterior —sobretot la luterana— desplacen el centre cap a la culpa individual. L'oració del «Confiteor» en l'acte penitencial de la missa —«*mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa*»— n'és un bon exemple: expressa la interiorització del deure moral que obre el camí al perdó i a la redempció. Curiosament, la versió catalana s'ha reduït a un únic «*per culpa meva*», que rebaixa, de nou, la centralitat d'aquest concepte també en la litúrgia.

El gràfic 2 presenta l'associació entre el sentiment de culpa —mesurat d'1, gens, a 7, molt— i les distintes confessions religioses a l'Estat espanyol, segons dades de l'estudi Euroinions

Gràfic 2

Relació entre culpa (1=gens, 7= molt) i denominació religiosa a l'Estat espanyol

Font: Estudi Euroinions 2019.

de 2019. Tot i les poques persones que han respost que la seva religió és la jueva —el que dona lloc a marges de confiança molt grans—, sembla que aquesta religió és la que presenta més tendència a la culpa, seguida de religions orientals i cristians catòlics, protestants o ortodoxos. Les diferències, però, no són significatives, i només ho estan

a prop de ser entre els catòlics i els pertanyents a altres denominacions cristianes que no són ortodoxos ni protestants. Per tant, sembla que podem descartar una relació significativa entre aquestes dues variables, com a mínim al territori espanyol.

Pel que fa a la relació entre aquesta emoció i la ideologia, la culpa

La culpa actua com una forma de control social més eficient i menys coercitiva que la humiliació pública o la venjança

podria fins i tot tenir una vessant liberal. Quan una persona sent culpa —en comptes de vergonya o por al càstig— és perquè ha interioritzat la norma col·lectiva que ha violat i regula la seva conducta sense vigilància externa.¹⁸ Així, la culpa actua com una forma de poder més eficient i menys coercitiva que la humiliació pública o la venjança.¹⁹ L'autoregulació redueix la necessitat de coerció i expressa autonomia ètica de manera que es pot entendre com un mecanisme propi de contextos liberals basats en el respecte i l'afecte.²⁰ Fins i tot ressona en la tradició anarquista de Pierre-Joseph Proudhon:²¹ «la llibertat no és filla de l'ordre, sinó la seva mare». En definitiva, qui porta el policia a dins, no necessita un policia fora.

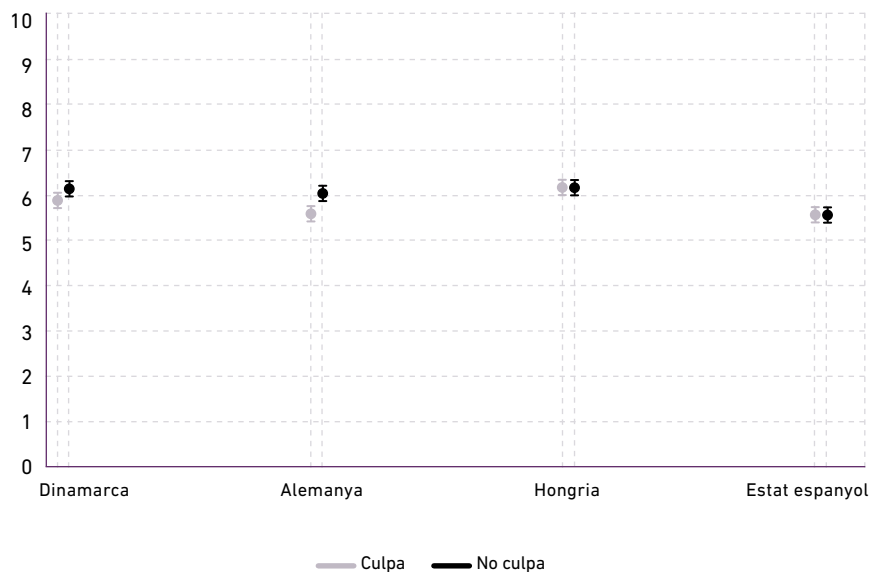
El gràfic 3 reflecteix la relació entre la ubicació ideològica de l'individu —mesurada en un eix que va del 0, extrema esquerra, al 10, extrema

dreta— i la seva tendència a sentir o no culpa si s'absté en unes eleccions. Com indiquen les barres verticals superposades —corresponents a intervals de confiança del 84%—, no trobem cap relació significativa entre totes dues variables en tres dels quatre països analitzats, inclòs l'Estat espanyol. A Alemanya, però, trobem que les persones que no

manifesten sentir culpa presenten una mitjana més elevada en l'eix esquerra dreta, el que es correspon amb posicions més de dretes. És a dir, a Alemanya, com a mínim, les persones que senten culpa es situen significativament més a l'esquerra de l'eix ideològic que les que manifesten no sentir culpa. Així, les dades suggereixen que en alguns contextos

Gràfic 3

Relació entre ideologia (0=esquerra, 10= dreta) i culpa

18 TANGNEY; DEARING, *Shame and guilt*.

19 FOUCAULT, *Discipline and punish: The birth of the prison*.

20 GRUSEC; GOODNOW, «Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view».

21 PROUDHON, *Solution to the Social Problem*.

Font: Estudi Europeïns 2019.

La culpa remet a una ofensa contra un bé comú, la qual cosa implica el sentiment de pertinença a una comunitat

hi ha una relació entre ideologia i culpa, però que aquesta no seria ni molt menys universal.

La dimensió cívica de la culpa

D'altra banda, la culpa remet a una ofensa contra un bé comú, la qual cosa implica el sentiment de pertinença a una comunitat. El malestar per haver vulnerat la norma protegeix els altres membres de la comunitat, en motiva la reparació i reforça la cohesió social.²² Així, el sentiment de culpa és compatible amb una ètica liberal —que minimitza la coacció— i alhora amb una ètica comunitarista, basada en la solidaritat.

S'ha demostrat que la culpa actua com a fre davant les racionalitzacions que permetrien transgredir normes ètiques, fins i tot sense càstig extern.²³ En situacions on la moral i l'empatia entren en conflicte —com

per exemple ajudar un amic en perjudici d'un tercer—, la culpa ajuda a mantenir el judici dins paràmetres de justícia.²⁴ També s'ha vinculat empíricament a la cooperació: anticipar el penediment dissuadeix de prendre més del que es dona i reforça la reciprocitat.²⁵ Des d'una perspectiva relacional, l'estatunidenc Theodore Kemper²⁶ sosté que la culpa apareix quan algú percep haver abusat del seu poder o no haver actuat en favor dels altres, i es genera una obligació moral de reparació i compromís. A diferència de la vergonya, que pot portar al retraïment, la culpa facilita accions conciliadores, fins i tot entre col·lectius enfrontats.²⁷ La culpa anticipatòria també és la base de moltes campanyes públiques que l'han emprat per estimular conductes prosocials —com la donació o la participació cívica—, que han

obtingut els resultats desitjats.²⁸ En l'àmbit electoral, sabem que part de la ciutadania vota no només per convicció, sinó per evitar la incomoditat moral de l'abstenció.²⁹ En aquest sentit, la culpa actua com un motor normatiu que reforça el vincle entre individu i comunitat política i recorda que participar no és només un dret, sinó una responsabilitat compartida. Més enllà del vot, la culpa també pot impulsar moviments socials. Segons James Jasper,³⁰ pot ser reactiva —per no haver complert amb el grup— o estructural, vinculada al privilegi o a la inacció davant la injustícia. D'acord amb aquest autor, en molts casos la culpa es transforma en combustible polític, com quan els col·lectius feministes dels anys 1960 i 1970 van convertir la culpa associada a les tensions entre militància i responsabilitats familiars en compromís amb el moviment,

22 ELSTER, *The cement of society: A study of social order*; OSTROM, *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*; FEHR; SCHURTENBERGER, «Normative foundations of human cooperation».

23 DECETY; COWELL, «The complex relation between morality and empathy».

24 BATSON, «Immortality from empathy-induced altruism: When compassion and justice conflict».

25 TRIVERS, *Social Evolution*.

26 KEMPER, «A structural approach to social movement emotions».

27 NUNNEY, «Emotion and intergroup cooperation: How verbal expressions of guilt, shame, and pride influence behavior in a social dilemma».

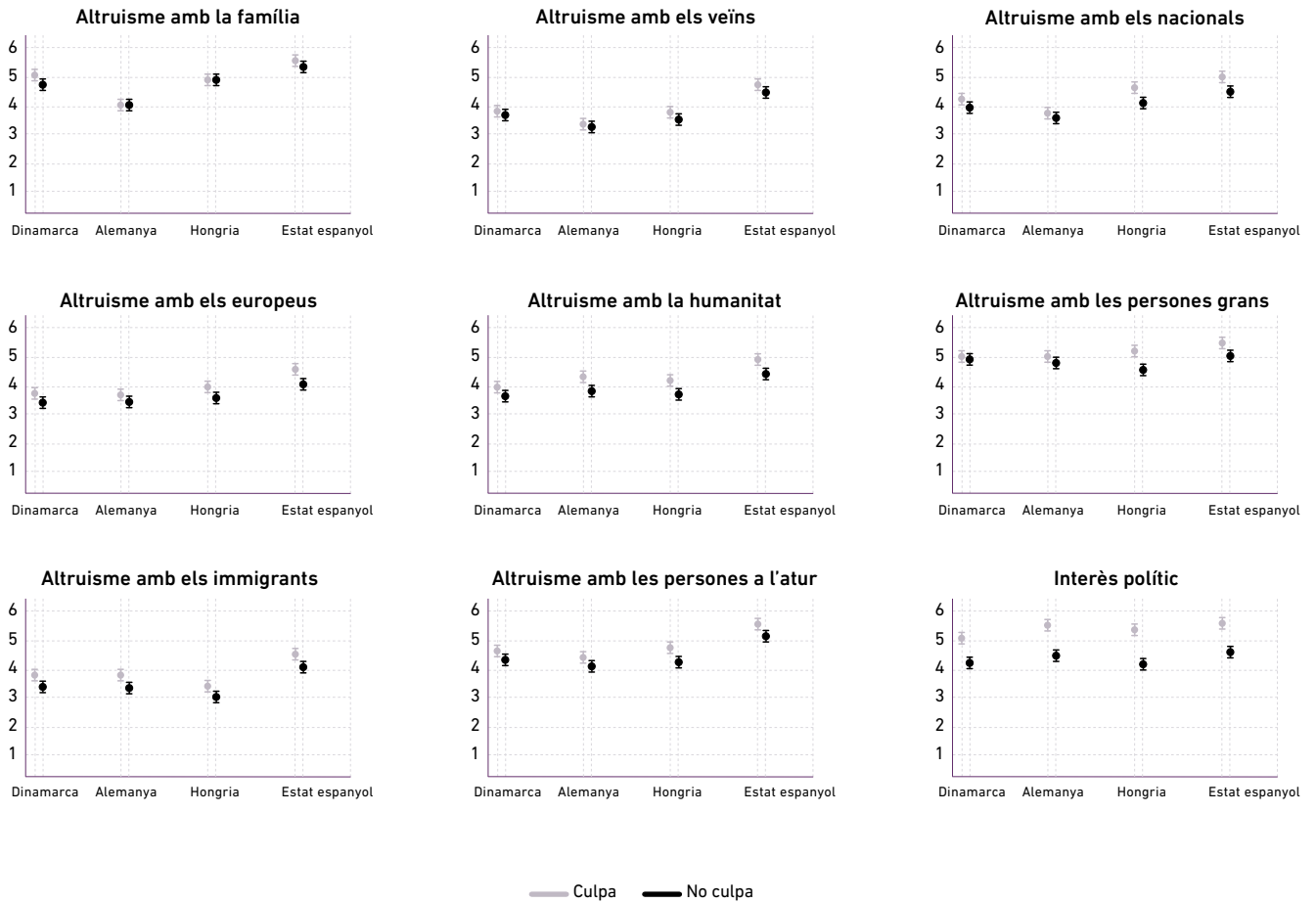
28 WONNEBERGER, «Anticipated guilt as a mechanism to trigger pro-environmental behavior in climate change campaigns»; PANNO, «Proud to support social equality: Investigating the roles of pride, guilt, anger, and disgust in attitudes toward LGBT+ rights».

29 GALAIS; BLAIS, «Beyond rationalization: Voting out of duty or expressing duty after voting?».

30 JASPER, «Emotions and social movements: Twenty years of theory and research».

Gràfic 4

Mitjanes (1-7) d'altruisme i interès per la política en funció de la culpa

Font: Estudi Europinions 2019.

Les persones que senten més culpa tendeixen a puntuar més alt en pràcticament totes les dimensions d'altruisme i estan més interessades per la política

i fins i tot en una forma de culpa vinculada a la possible deserció que actuava com a factor de cohesió interna.

En aquest cas, l'enquesta Europi-nions ens permet associar la culpa «electoral» amb distintes formes d'altruisme i amb l'interès per la política, les primeres mesurades amb preguntes sobre el grau de preocupació per les condicions de vida d'una sèrie de col·lectius i que es podrien respondre amb puntuacions que van de l'1 —gens— al 7 —molt. El gràfic 4 mostra una pauta força consistent: les persones que senten més culpa tendeixen a puntuar més alt en pràcticament totes les dimensions d'altruisme, a més d'estar significativament més interessades per la política. Aquesta diferència s'observa en els quatre estats analitzats —Alemanya, Dinamarca, l'Estat espanyol i Hongria—, tot i que la seva magnitud varia segons el país i el tipus de col·lectiu considerat. La relació apareix tant en grups de proximitat —família o veïns— com en col·lectius més amplis o distants —estats, europeus, immigrants o la humanitat en conjunt—, així com en grups vulnerables com les persones grans o les persones a

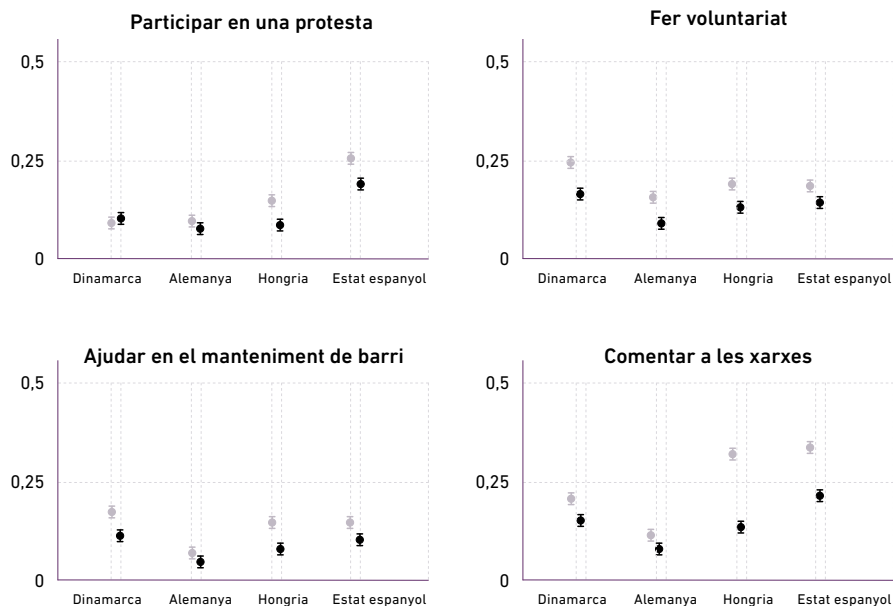
l'atur. En conjunt, els resultats suggereixen que la culpa podria formar part d'una orientació prosocial general que amplia l'empatia i la consideració moral cap a col·lectius diversos. Això és igualment coherent amb el nivell més alt d'interès polític entre aquells que senten culpa, propi d'una visió de la ciutadania que entén com una obli-

gació la inclinació cap als assumptes públics, i no només cap als propis.

Parlant més específicament de comportaments participatius, el gràfic 5 presenta les probabilitats predites per al fet d'involucrar-se en actes de protesta política, voluntariat en general i al mante-

Gràfic 5

Relació entre probabilitat d'haver realitzat accions participatives (0-1) i culpa

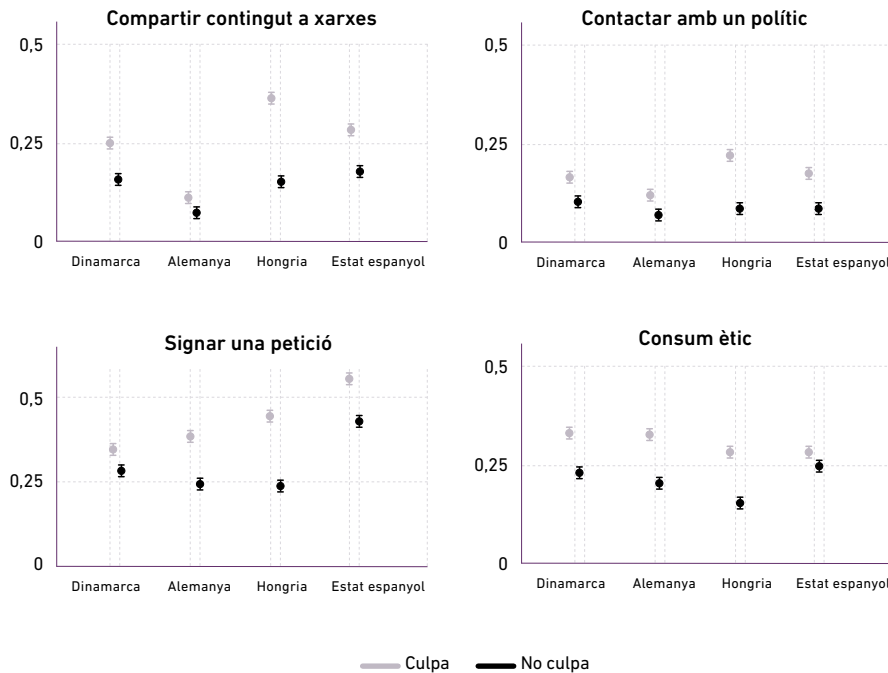
En pràcticament totes les instàncies, aquells que senten més culpa són també els més propensos a participar

niment del barri, activitat política a xarxes, contacte polític, peticions i consum ètic. En termes generals, el patró és clar: en gairebé tots els contextos i per a la majoria d'accions, els individus que manifesten més sentiment de culpa mostren probabilitats de participació superiors als que no en senten. Allà on

la distància entre els dos grups és més gran, l'efecte de la culpa és també més intens. Això és especialment destacat per a la signatura de peticions, el contacte amb polítics i l'activitat a xarxes a l'Estat espanyol i a Hongria. En canvi, hi ha alguns àmbits on no hi ha diferències apreciables. És el cas de la

protesta a Dinamarca i Alemanya, del manteniment del barri a Alemanya, de l'activitat política a xarxes a Alemanya, de la signatura de peticions a Dinamarca i del consum ètic a l'Estat espanyol. En conjunt, però, el balanç és clarament positiu: la culpa apareix com un predictor robust de la participació política i cívica, especialment en accions de cost baix o mitjà i en formes d'expressió pública.

Existeix també una culpa col·lectiva, la qual pot aparèixer en grups dominants que reconeixen injustícies històriques o estructurals. No implica haver comès directament el dany, sinó reconèixer-se com a beneficiari d'un sistema injust. Aquest sentiment pot afavorir el suport a polítiques reparadores com la redistribució, les disculpes institucionals o el reconeixement simbòlic.³¹ En contextos de postconflicte, la culpa pot ser una eina de reconciliació col·lectiva. Les comissions de la veritat de Colòmbia, Sud-àfrica o Xile no només documenten violacions de drets, sinó

Font: Estudi Euroinions 2019.

31 IYER, «White guilt and racial compensation: The benefits and limits of self-focus»; LEACH, «Anger and guilt about ingroup advantage explain the willingness for political action».

La culpa té un costat fosc, ja que, quan no s'elabora adequadament, pot derivar en patologia individual o en apatia política

que promouen el reconeixement de la responsabilitat individual i col·lectiva.³² En el cas de l'Estat espanyol, la via Nanclares (2009–2011) va permetre a alguns presos d'ETA accedir a beneficis penitenciaris després de demanar perdó i reparar les víctimes. Com recorda Reyes Mate, «*la fractura social que provoca el terrorisme no es sutura amb el compliment de les penes, sinó amb l'elaboració de la culpa*».³³

Finalment, la culpa històrica o estructural pot impulsar canvis institucionals. El reconeixement de responsabilitats col·lectives en contextos de desigualtat —racial, colonial, de gènere o altres— ha donat lloc a polítiques d'acció afirmativa, quotes de representació, programes de memòria i iniciatives de descolonització. En aquests casos, la culpa es transforma en empatia institucionalitzada,

---

32 OFICINA DEL ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS DERECHOS HUMANOS (OHCHR), «Instrumentos para el Estado de derecho: Comisiones de la Verdad»; INTERNATIONAL CENTER FOR TRANSITIONAL JUSTICE (ICTJ), «La búsqueda de la verdad: Elementos para la creación de comisiones de la verdad en contextos de violaciones sistemáticas o generalizadas de derechos humanos».

33 MATE, «Violencia del terrorismo y superación de la violencia» p. 7.

que es tradueix en reconeixement, redistribució i justícia simbòlica.

És cert, però, que la culpa té un costat fosc. Quan no s'elabora adequadament, pot derivar en patologia individual o en apatia política. Com assenyala Ana Falcató,³⁴ la culpa pot modelar tot un marc cultural arribant a destruir el subjecte. Durant la pandèmia de la Covid-19, per exemple, es va descriure una culpa desmesurada entre treballadors essencials, malalts, familiars i sanitaris, amb conseqüències com insomni, depressió o ideació suïcida, amplificades per l'aïllament i la sobreexposició a les xarxes.³⁵ Un altre exemple seria l'ecoansietat adolescent, una preocupació crònica pel canvi climàtic associada a símptomes d'ansietat i depressió. En un estudi amb 10.000 joves de deu estats, el 59% es declarava «molt» o «extremadament preocupat».³⁶ En aquest sentit, dife-

---

34 FALCATO, «The madness of guilt: Against contemporary approaches to shame and guilt».

35 CAVALERA, «COVID-19 psychological implications: the role of shame and guilt».

36 HICKMAN, (et al.), «Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: a global survey».

rents autors distingeixen formes d'ecoculpa: algunes positives — com l'autocrítica que impulsa canvis de conducta— i d'altres disfuncionals,³⁷ com la culpa per existir, que poden conduir a ecoparàlisi i desesperança. Pel que fa a aquest tema, el gràfic 6 mostra la relació entre edat, tendència a sentir culpa i el grau en què es considera que el medi ambient és un tema important. En tots els estats analitzats, les persones propenses a sentir culpa atorguen més importància als temes ambientals. A més, veiem que les persones de més edat són més sensibles a aquests temes a tres dels quatre països analitzats, amb l'única excepció de Dinamarca. És especialment interessant el cas d'Alemanya, on la culpa sembla tenir un efecte compensatori entre els més joves: els joves que manifesten culpa assolixen nivells de preocupació ambiental molt similars als dels adults que no manifesten culpa, cosa que redueix la bretxa generacional que s'observa. Això suggereix que, en alguns

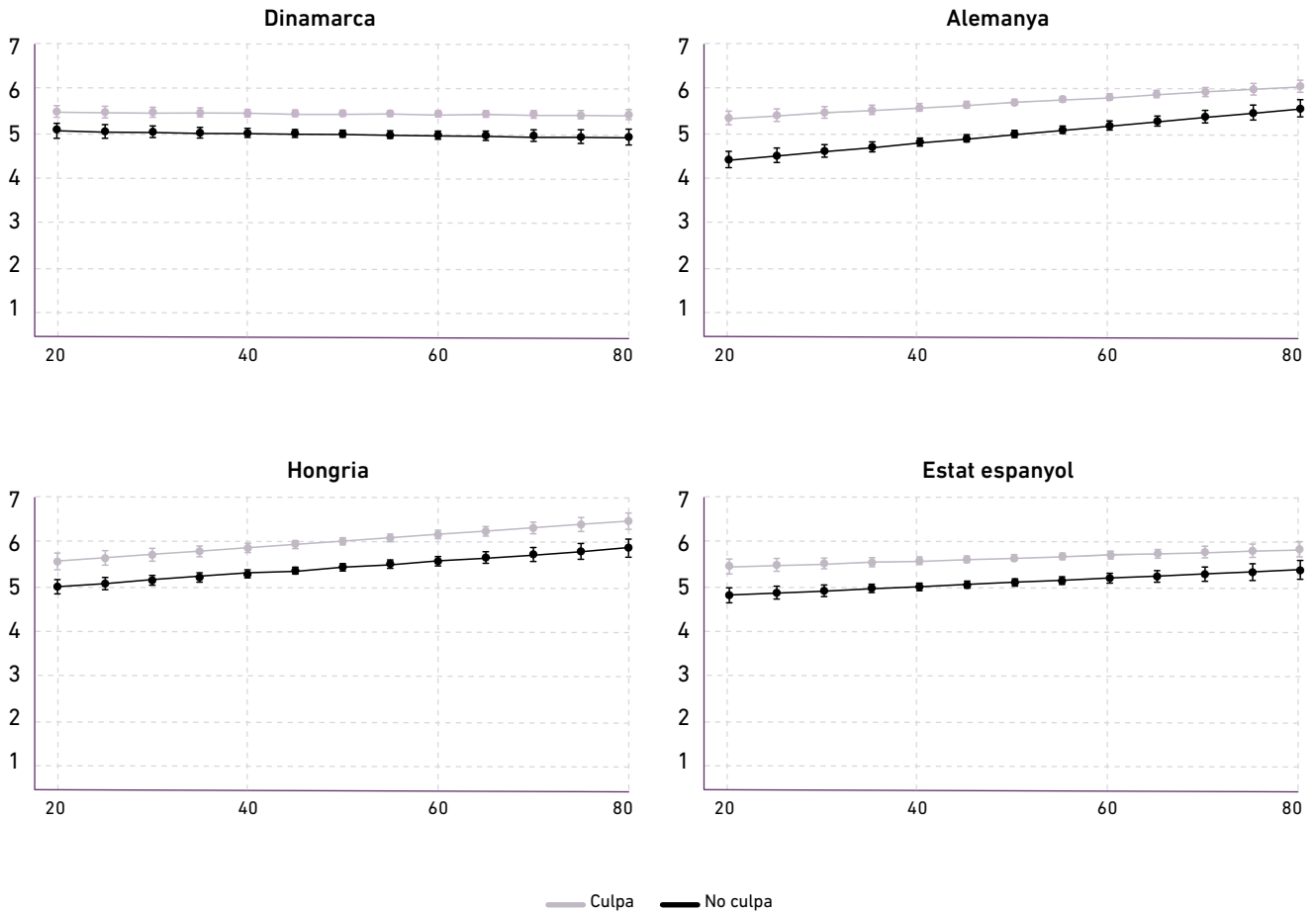
---

37 ÁGOSTON, «Identifying types of eco-anxiety, eco-guilt, eco-grief, and eco-coping in a climate-sensitive population: A qualitative study».

La culpa no elaborada deixa de ser motor moral i pot acabar legitimant noves formes d'injustícia

Gràfic 6

Grau de preocupació pel medi ambient (1=gens important, 7=molt important) en funció de l'edat i la culpa

Font: Estudi Europinions 2019.

Moltes cultures i tradicions morals han desenvolupat formes de culpa vinculades a la consciència ètica i al sentit de col·lectivitat

contextos, la culpa pot actuar com un mecanisme d'activació que aproxima els joves als estàndards de preocupació ambiental propis d'edats més avançades.

En l'àmbit col·lectiu, el cas alemany mostra com una culpa històrica pot esdevenir un obstacle moral. Segons Donatella della Porta,³⁸ la memòria de l'Holocaust s'ha convertit en un pànic moral que frena la crítica a Israel, fins i tot davant violacions flagrants de drets humans. Aquesta culpa, segons autors com Susan Neiman,³⁹ ha estat instrumentalitzada políticament per neutralitzar qualsevol dissens. Krell hi afegeix que,⁴⁰ en la postguerra, Alemanya va transformar la seva *Schuld* —culpa— en *Schulden* —deute—, substituint la responsabilitat moral per compensacions simbòliques i amnèsia col·lectiva. No sorprèn, doncs, que a les manifestacions pro palestines

ressoni el lema «alliberar Palestina de la culpa alemanya», no per negar l'Holocaust, sinó per denunciar un biaix que anteposa la protecció d'Israel a la defensa universal dels drets humans. En definitiva, la culpa no elaborada deixa de ser motor moral i pot acabar legitimant noves formes d'injustícia.

Conclusions

És possible reelaborar la culpa com una emoció profundament política i relacional. No és una resta cultural arcaica, sinó una emoció relativament moderna, com a mínim en comparació amb la vergonya. Tampoc és exclusiva del cristianisme: de fet, al nostre context, cap confessió religiosa té una inclinació més marcada que una altra a manifestar culpa. Moltes cultures i tradicions morals han desenvolupat formes de culpa vinculades a la consciència ètica i al sentit de col·lectivitat. Allà on hi ha una noció de «nosaltres», hi ha culpa.

La seva associació amb valors liberals i altruistes mostra que no és un mecanisme reaccionari, sinó una

eina evolutiva i socialment funcional. Quan s'assumeix amb maduresa, la culpa fomenta l'empatia, enforteix la reciprocitat, penalitza conductes antisocials i promou la reparació i la cooperació, fins i tot entre adversaris. En la seva dimensió col·lectiva, afavoreix la reconciliació i la justícia restaurativa; en la identitària, reforça el sentiment de pertinença i estimula formes de participació cívica i política. Parlar de culpa, també en l'esfera pública, no és necessàriament regressiu o un tic que respongui a un pensament punitiu, sinó un pas cap a una ètica més honesta, exigent i materialista, orientada al reconeixement de l'altre i a la reparació del dany. En una època de fragmentació i polarització, recuperar-la —no pensant en el càstig o la penitència posteriors, sinó en la seva funció de brúixola moral— és un gest profundament democràtic. Allà on hi ha culpa, hi ha consciència, autocrítica i voluntat de reparar: un indicador que algú, encara, vol transcendir la dimensió individual i vincular-se a una comunitat —assumint els drets i deures que això comporta. ■

38 DELLA PORTA, «Moral panic and repression: The contentious politics of anti-Semitism in Germany».

39 NEIMAN; YOUNES, «Antisemitism, anti-racism, and the holocaust in Germany: A discussion between Susan Neiman and Anna-Esther Younes».

40 KRELL, «Germany, Israel's security, and the fight against anti-Semitism: Shadows from the past and current tensions».

■ Bibliografía

ÁGOSTON, Csilla (et al.). «Identifying types of eco-anxiety, eco-guilt, eco-grief, and eco-coping in a climate-sensitive population: A qualitative study». *A International Journal of Environmental Research and Public Health*, vol. 19, núm. 4, p. 2461, 2022.

ALMOND, Gabriel. A.; Verba, Sidney. *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: Princeton University Press, 1963.

BATSON, C. Daniel (et al.). «Immorality from empathy-induced altruism: When compassion and justice conflict» [en línea]. *A Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 68, núm. 6, p. 1042-1054, 1995. Disponible a: <<https://doi.org/10.1037/0022-3514.68.6.1042>>.

BENEDICT, Ruth. *The Chrysanthemum and the sword: Patterns of Japanese culture*. Nova York: Mariner Books, 2005.

CAVALERA, Cesare. «COVID-19 psychological implications: the role of shame and guilt». *A Frontiers in Psychology*, núm. 11, p. 571828, 2020.

DECETY, Jean (et al.). «Brain response to empathy-eliciting scenarios involving pain in incarcerated individuals with psychopathy» [en línea]. *A JAMA Psychiatry*, vol. 70, núm. 6, p. 638-645, 2013. Disponible a: <<https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2013.27>>.

DECETY, Jean; COWELL, Jason M. «The complex relation between morality and empathy» [en línea]. *A Trends in Cognitive Sciences*, vol. 18, núm. 7, p. 337-339, 2014. Disponible a: <<https://doi.org/10.1016/j.tics.2014.04.008>>.

DELLA PORTA, Donatella. «Moral panic and repression: The contentious politics of anti-Semitism in Germany». *A Partecipazione e Conflitto*, vol. 17, núm. 2, p. 276-349, 2024.

DODDS, Eric R. *The Greeks and the Irrational*. Berkeley i Los Angeles: University of California Press, 1951.

ELSTER, Jon. *The cement of society: A study of social order*. Cambridge University Press, 1989.

FALCATO, Ana. «The madness of guilt: Against contemporary approaches to shame and guilt». A FALCATO, Ana; GONÇALVES, Jorge. *The philosophy and psychology of delusions*, p. 37-53. Londres: Routledge, 2023.

FEHR, Ernst; SCHURTENBERGER, Ivo. «Normative foundations of human cooperation» [en línea]. *A Nature Human Behaviour*, núm. 2, p. 458-468, 2018. Disponible a: <<https://doi.org/10.1038/s41562-018-0385-5>>.

FERNÁNDEZ, Carlos Á. «Puras e impuras. Modelos de feminidad nacionalcatólicos en torno a las violencias sexuadas en posguerra». *A Hispania Sacra*, vol. 76, núm. 153, p. 1176-1176, 2024.

FOUCAULT, Michel. *Discipline and punish: The birth of the prison*. Nova York: Vintage, 1977.

GALAIS, Carol; BLAIS, André. «Beyond rationalization: Voting out of duty or expressing duty after voting?». *A International Political Science Review*, vol. 37, núm. 2, p. 213-229, 2016.

GRUSEC, Joan E.; GOODNOW, Jacqueline J. «Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view» [en línea]. *A Developmental Psychology*, vol. 30, núm. 1, p. 4-19, 1994. Disponible a: <<https://doi.org/10.1037/0012-1649.30.1.4>>.

HICKMAN, Carol (et al.). «Climate anxiety in children and young people and their beliefs about government responses to climate change: a global survey». *A The Lancet Planetary Health*, vol. 5, núm 1, e863-e873, 2021.

INTERNATIONAL CENTER FOR TRANSITIONAL JUSTICE (ICTJ). «La búsqueda de la verdad: Elementos para la creación de comisiones de la verdad en contextos de violaciones sistemáticas o generalizadas de derechos humanos» [en línea]. *A International Center for Transitional Justice*, 2013. Disponible a: <www.ictj.org>.

IYER, Aarti (et al.). «White guilt and racial compensation: The benefits and limits of self-focus». [en línea]. *A Personality and Social Psychology Bulletin*, vol. 33, núm. 1, p. 117-129, 2007. Disponible a: <<https://doi.org/10.1177/0146167206295168>>.

JASPER, James M. «Emotions and social movements: Twenty years of theory and research». *A Annual Review of Sociology*, vol. 37, núm. 1, p. 285-303, 2011.

KEMPER, Theodore. *A Social interactional theory of emotions*. Nova York: Wiley, 1978.

KEMPER, Theodore. «A structural approach to social movement emotions». *A Passionate*

Politics: Emotions and Social Movements, p. 58-73, 2001.

KOENIGS, Michael (et al.). «Damage to the prefrontal cortex increases utilitarian moral judgements» [en línea]. *A Nature*, vol. 446, núm. 7138, p. 908-911, 2007. Disponible a: <<https://doi.org/10.1038/nature05631>>.

KOHLBERG, Lawrence. *Essays on Moral Development. Vol. 2: The Psychology of Moral Development*. San Francisco: Harper & Row, 1984.

KRELL, Gert. «Germany, Israel's Security, and the Fight Against Anti-Semitism: Shadows from the Past and Current Tensions». *A Analyse y Kritik*, vol. 46, núm. 1, p. 141-164, 2024.

LEACH, Colin W. (et al.). «Anger and guilt about ingroup advantage explain the willingness for political action» [en línea]. *A Personality and Social Psychology Bulletin*, vol. 32, núm. 9, p. 1232-1245, 2006. Disponible a: <<https://doi.org/10.1177/0146167206289729>>.

LOMAS, Tim. «Anger as a moral emotion: A "bird's eye" systematic review». *A Second-Wave Positive Psychology in Counselling Psychology*, p. 71-125, 2023.

MARCUS, George E. «The psychology of emotion and politics». *A The Oxford Handbook of Political Psychology*, p. 182-221, 2003.

MARCUS, George E.; MACKUEN, Michael. «Measuring mood in the 1995 NES pilot study. Report to the national election studies board based on the 1995». *A NES Pilot Study*, 1996.

MATE, Reyes. «Violencia del terrorismo y superación de la violencia». *A Conferència inaugural del Congrés Internacional «Las víctimas como precio necesario*, CCHS, Madrid, 30 d'octubre de 2013.

MEHRABIAN, Albert. «Pleasure-arousal-dominance: A general framework for describing and measuring individual differences in temperament». *A Current Psychology*, vol. 14, núm. 4, p. 261-292, 1996.

MEHRABIAN, Albert; RUSSELL, James A. «The three dimensions of emotional reaction». *A Psychology Today*, vol. 10, núm. 3, p. 57-61, 1976.

NEIMAN, Susan; YOUNES, Anna-Esther. «Antisemitism, anti-racism, and the holocaust in Germany: A discussion between Susan Neiman and Anna-Esther Younes». *A Journal of Genocide Research*, vol. 23, núm. 3, p. 420-435, 2021.

NUNNEY, Samuel J. (et al.). «Emotion and intergroup cooperation: How verbal expressions of guilt, shame, and pride influence behavior in a social dilemma». *A Journal of Behavioral Decision Making*, vol. 35, núm. 4, p. e2273, 2022.

OFICINA DEL ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS DERECHOS HUMANOS (OHCHR). «Instrumentos para el Estado de derecho: Comisiones de la Verdad» [en línea]. 2006. Disponible a: <www.ohchr.org>.

OSTROM, Elinor. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

PANNO, Angelo (et al.). «Proud to support social equality: Investigating the roles of pride, guilt, anger, and disgust in attitudes toward LGBT+ rights» [en línea]. *A Journal of Applied Social Psychology*, vol. 52, núm. 4, p. 310-319, 2022. Disponible a: <<https://doi.org/10.1111/jasp.12864>>.

PLUTCHIK, Robert. «The nature of emotions: Human emotions have deep evolutionary roots, a fact that may explain their complexity and provide tools for clinical practice». *A American Scientist*, vol. 89, núm. 4, p. 344-350, 2001.

PROUDHON, Pierre Joseph. *Solution to the Social Problem*. Nova York: Vanguard Press, 1927.

RUSSELL, James A; MEHRABIAN, Albert. «Evidence for a three-factor theory of emotions». *A Journal of Research in Personality*, vol. 11, núm. 3, p. 273-294, 1977.

SCHERER, Klaus R. «Appraisal considered as a process of multilevel sequential checking». *A Appraisal Processes in Emotion*, p. 92-120. Oxford University Press, 2001.

SOBHANI, Mona; BECHARA, Antonie. «A somatic marker perspective of immoral and corrupt behavior» [en línea]. *A Social Neuroscience*, vol. 6, núm. 5-6, p. 640-652, 2011. Disponible a: <<https://doi.org/10.1080/17470919.2011.605591>>.

TANGNEY, June P.; DEARING, Ronda. L. *Shame and guilt*. Nova York: Guilford Press, 2002.

TRIVERS, Robert L. *Social Evolution*. San Francisco: Benjamin/Cummings, 1985.

WONNEBERGER, Anke. «Anticipated guilt as a mechanism to trigger pro-environmental behavior in climate change campaigns» [en línia]. A *International Journal of Communication*, núm. 12, p. 2762-2781, 2018. Disponible a: <www.ijoc.org>.